

ADAM BARTCZAK
Uniwersytet Łódzki

KONKORDATOWE I POZAKONKORDATOWE GWARANCJE SPRAWOWANIA KULTU PUBLICZNEGO

Słowa kluczowe: kult publiczny, wolność religijna, państwo, ochrona, konkordat, konkordatowe gwarancje

1. Wprowadzenie. 2. Wolność religijna podstawą kultu publicznego. 3. Pojęcie kultu publicznego. 4. Miejsce sprawowania kultu. 5. Czas sprawowania kultu – dni świąteczne. 6. Gwarancje pranej ochrony sprawowania kultu publicznego. 7. Konkluzja

1. WPROWADZENIE

Sprawy państwowe i religijne od zarania dziejów były zagadnieniami, które interesowały zarówno Państwo, jak i Kościół katolicki, z czasem pozostałe Kościoły oraz inne związki wyznaniowe. Człowiek jest z jednej strony obywatelem państwa, a z drugiej strony może być wyznawcą konkretnej religii, wyznania. W takiej sytuacji przynależy jednocześnie do dwóch wspólnot. Ze względu na człowieka, jego godność i dobro, oba porządki muszą podejmować dialog w sprawach, w których jest on podmiotem. Jednym z miejsc tego dialogu jest sfera prawa. Na gruncie prawa w sposób szczególny spotykają się interesy Państwa oraz wspólnoty religijnej.

Wyznawanie wiary jest dla osoby wierzącej niezwykle istotne. Jest częścią jego życia religijnego. Wydaje się, że nie ma problemu dopóki mowa o praktykowaniu wewnętrznym wiary. Kwestie sporne pojawiają się, gdy zaczynamy mówić o uzewnętrznianiu swojej wiary.

Na gruncie obecnego prawodawstwa w Polsce tematyka kultu publicznego znalazła swoje odzwierciedlenie w szczegółowych aktach normatywnych zawartych między Państwem polskim oraz Kościołem katolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi. W dzisiejszym przedłożeniu pragnę zwrócić uwagę szczególnie na kwestie dotyczące kultu publicznego na przykładzie opisu relacji Rzeczpospolita Polska – Kościół Katolicki w RP.

2. WOLNOŚĆ RELIGIJNA PODSTAWĄ KULTU PUBLICZNEGO

Podejmując refleksję nad tematyką kultu publicznego, należy już na samym początku zaznaczyć, iż jest to obszerne zagadnienie. Kult publiczny jest wspólnotową formą wyrazu wiary poszczególnej osoby – człowieka. Bezsprzecznie u źródeł i w centrum tegoż pojęcia staje człowiek, który z jednej strony jest wyznawcą konkretnej religii, a z drugiej strony zawsze obywatelem państwa. Przynależy jednocześnie do dwóch wspólnot: religijnej i państwowej. Jakkolwiek na gruncie religii człowiek może swobodnie (a nawet powinien w znaczeniu obowiązku religijnego) praktykować swoją wiarę, tak na gruncie prawodawstwa państwowego, prawa i obowiązki określa Prawodawca w przepisach prawnych. W tych dwóch materiach jedno pojęcie – kult publiczny – może przybierać różne postacie. Podstawą jest jednak pojęcie wolności religijnej.

Pomijając kwestie historyczne, pragnę zwrócić uwagę na kilka fundamentalnych założeń pojęcia wolności religijnej. Sobór Watykański II w Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae* z 7 grudnia 1965 r. przekazał w sposób bardzo jednoznaczny, iż prawo do wolności religijnej nie jest prawem nadanym. To prawo naturalne, które „jest w istocie zakorzenione w godności osoby ludzkiej, którą poznajemy przez objawione słowo Boże i przez rozum ludzki”¹. Osoba ludzka, jak czytamy w tym dokumencie, ma prawo do wolności religijnej. Wolność ta polega na tym, że wszyscy ludzie powinni być wolni od przymusu ze strony czy to jednostki, czy też grup społecznych i wszelkiej władzy ludzkiej i to przynajmniej tak, żeby nikt nie był zmuszany do działania wbrew swemu sumieniu ani nie doznawał przeszkody, gdy działa według swego sumienia – prywatnie czy publicznie, sam albo stowarzyszony z innymi – w należnych granicach². Prawo wolności religijnej nie ogranicza się jednak jedynie do wolności od przymusu. Prawo to weryfikuje się również, kiedy mówimy o niestawianiu przeszkód w praktykowaniu wiary. To prawda, że „praktykowanie religii z samego jej charakteru polega przede wszystkim na aktach wewnętrznych, swobodnych i wolnych, przez które człowiek zwraca się wprost do Boga”³. Jednakże człowiek jest istotą wspólnotową, przeznaczoną do życia we wspólnocie osób. Jego natura wymaga, aby wewnętrzne akty religijne wyrażał on na zewnątrz, kontaktował się z innymi w sprawach religijnych i wyznawał swoją religię we wspólnocie. Konkludując myśl soborową, niesprawiedliwe jest odmawianie swobody praktykowania religii jednostce przez władzę państwową⁴. Istota wolno-

¹ Por. Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej „Dignitatis humanae”*, nr 2, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań: Pallottinum 2002, 411.

² Tamże.

³ Tamże, nr 3, 412.

⁴ Tamże: „Nie powinien być więc przymuszany do działania wbrew sumieniu, ale nie powinien też spotykać się z przeszkodami gdy działa zgodnie ze swoim sumieniem, zwłaszcza w sprawach religijnych. Ponieważ, tego rodzaju akty nie mogą być przez władzę czysto ludzką ani nakazywane, ani zabraniane. [...] Ponadto akty religijne, przez które ludzie z wewnętrznego przekonania prywatnie i publicznie zwracają się do Boga, swoim charakterem przewyższają ziemski i doczesny porządek rzeczy. Władza państwowa więc, której właściwym celem jest dbanie o wspólne dobro doczesne, powinna wprawdzie uznawać i wspierać życie religijne obywateli, ale należy powiedzieć, że przekracza swoje kompetencje, jeżeli rości sobie prawo do kierowania aktami religijnymi lub ich zabrania”.

ści religijnej wyraża się zatem w dwóch aspektach: wewnętrznym oraz zewnętrznym. Pierwszy aspekt obejmuje wolność sumienia, drugi zaś wyraża się w wolności do uzewnętrzniania swoich przekonań w życiu prywatnym i publicznym (wolność w sensie pozytywnym) oraz wolności od przymusu zewnętrznego w manifestowaniu swoich przekonań religijnych (wolność w sensie negatywnym).

Pojęcie wolności religijnej jest dziś jednym z podstawowych praw człowieka. Znalazło ono swoje miejsce w różnego rodzaju aktach o charakterze międzynarodowym. Wymienić należy w tym miejscu Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r. W art. 18 zostało zapisane: „Każdy człowiek ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub wiary oraz wolność głoszenia swej religii lub wiary, bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i praktyk religijnych”⁵. Prawo to zostało powtórzone w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r. I tu w art. 18. ust. 1. czytamy: „Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań według własnego wyboru oraz do uzewnętrzniania indywidualnie czy wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie”. Jednocześnie wprowadzono klauzulę ograniczającą to prawo: „Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób”⁶. W podobnym duchu brzmią zapisy w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 r.⁷, które zostały potwierdzone i uznane jako zasady ogólne prawa w Traktacie o Unii Europejskiej w wersji skonsolidowanej z traktatem z Lizbony z 13 grudnia 2007 r.⁸.

Na gruncie prawodawstwa polskiego aktem normatywnym o najwyższej randze regulującym problematykę wolności religijnej jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. Zgodnie z art. 53. ust. 1 każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii. Wolność religii należy interpretować jako swobodę człowieka w podjęciu i utrzymaniu relacji z Bogiem oraz jej uzewnętrznieniu w relacjach międzyludzkich. Właśnie ta wolność religii koreluje z myślą Soboru Watykańskiego II i wyraża się w dwóch aspektach, które wyżej już zostały przywołane, to jest: pozytywnym – czyli wolności do działania, oraz negatywnym, czyli wolności od przymusu zarówno ze strony jednostki, jak i instytucji społecznych

⁵ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948*, w: *Kościelne Prawo Publiczne*, red. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, P. Wierzbicki, Lublin 2012, 593.

⁶ Art. 18. 3, *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r.*, w: *Kościelne prawo publiczne*, dz.cyt., 605.

⁷ Art. 10, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 r.*, Dz. Urz. UE z dnia 14 grudnia 2007 r. C 303/01.

⁸ Art. 6, *Traktat o Unii Europejskiej w wersji skonsolidowanej z Traktatem z Lizbony z 13 grudnia 2007*, Dz. Urz. UE z 2010 r. C 83.

i państwowych⁹. Zasada ta potwierdza wcześniejszy zapis art. 1 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r.¹⁰.

W omawianej przez nas tematyce istotny staje się pierwszy aspekt – pozytywny. Wolność do działania oznacza możliwość uzewnętrzniania przekonań religijnych w życiu prywatnym i publicznym. Prawodawca w art. 53 ust. 2 wylicza różne formy tego działania. Jedną z nich jest uprawianie kultu¹¹.

3. POJĘCIE KULTU PUBLICZNEGO

Trudno szukać definicji kultu publicznego w przepisach dotyczących polskiego prawa wyznaniowego. Próbuując więc omówić to pojęcie, należy podjąć próbę wykładni. Polski termin kult wychodzi z łacińskiego słowa *cultus*, oznaczającego: 1) uprawianie, opracowanie, budowa, uprawa; 2) pielęgnowanie, troskliwość; 3) sposób życia, obyczaj, zwyczaj; 4) ubiór, ozdobę; 5) wychowanie, ćwiczenie; 6) cześć, hołd, nabożeństwo zewnętrzne, służbę Bożą, kult¹². W *Słowniku języka polskiego* kult definiuje się jako „cześć religijna oddawana bóstwu, osobie lub rzeczy mającej związek z bóstwem lub traktowanej w sposób zbliżony do ubóstwiania; zewnętrzne objawy tej czci, nabożeństwo, ceremonie”¹³.

W obowiązującym polskim prawie wyznaniowym z pojęciem kultu spotykamy się po raz pierwszy w art. 15. ust. 1 Ustawy o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego z 17 maja 1989 r. Prawodawca zapisał w nim: „Organizowanie kultu publicznego i jego sprawowanie podlega władzy kościelnej”¹⁴. W ten sposób Prawodawca wyraził swoją zasadniczą postawę: pojęcie kultu Bożego podlega władzy kościelnej. W związku z tym zrozumienia pojęcia kultu należy szukać w prawodawstwie kościelnym. Kanonem, który bezwzględnie definiuje nam pojęcie kultu publicznego, jest kan. 834 KPK z 1983 r. A zatem z kultem publicznym mamy do czynienia wtedy, kiedy członkowie Kościoła uczestniczą przez świętą liturgię w sposób pełny i rzeczywisty w tajemnicach zbawienia¹⁵. Tak rozumiany kult Boży, jak

⁹ Por. J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, 77.

¹⁰ Art. 1.1: „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu obywatelowi wolność sumienia i wyznania. 2: Wolność sumienia i wyznania obejmuje swobodę wyboru religii lub przekonań oraz wyrażania ich indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie”. Dz. U. z 1989 r. Nr 29, poz. 155. Tekst jednolity z dnia 16 listopada 2005 r. Dz. U. z 2007 r. Nr 231, poz. 1965.

¹¹ Art. 53. 3, Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: „Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”.

¹² A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013, 167.

¹³ *Mały Słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, Warszawa 1996, 369; A. Markowski, R. Pawelec, *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2003, 486.

¹⁴ Dz. U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154.

¹⁵ Kan. 834 § 1 KPK: „Zadanie uświęcania wypełnia Kościół w szczególny sposób przez świętą liturgię, która też jest sprawowaniem kapłańskiego zadania Jezusa Chrystusa; w niej poprzez znaki

zauważa E. Szafranski, ma bardzo ścisły związek z liturgią¹⁶. J. Krzywdą stwierdza nawet, że Prawodawca stawia znak równości między kultem a liturgią¹⁷. W kan. 834 § 2 Prawodawca wymienia konstytutywne elementy kultu. Po pierwsze, kult musi być sprawowany w imieniu Kościoła. Po drugie, musi być sprawowany przez osoby prawnie do tego zatwierdzone przez władzę kościelną. Po trzecie, wszystkie akty kultu muszą być wykonywane zgodnie z przepisami ksiąg liturgicznych. Na koniec podkreślmy, aby mówić o pełnym wykonywaniu kultu publicznego, to wszystkie poszczególne elementy muszą zaistnieć równocześnie i mają być wykonywane przy czynnym udziale wiernych¹⁸. Podobnie kwestię analizowanego pojęcia przedstawia nam Prawodawca w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich z 18 października 1990 r. Nadto wprost rozróżnia pojęcia kultu publicznego i prywatnego¹⁹. To rozróżnienie funkcjonuje także w literaturze. Do kultu o charakterze publicznym zalicza się przede wszystkim: sprawowanie Eucharystii i pozostałych sakramentów świętych, liturgię Słowa Bożego, Liturgię godzin, cześć oddawaną: świętym, relikwiom, obrazom. Nadto należy wymienić odprawianie pogrzebu. Przepisy odsyłające do prawa kanonicznego odnajdziemy również w Konkordacie z 28 lipca 1993 r. w art. 8 ust. 1–2. w powiązaniu z art. 5²⁰.

Nie można zapomnieć, iż nie tylko Kościół Katolicki ma uregulowaną sytuację prawną z Państwem Polskim w formie ustawy. We wszystkich aktach normatywnych regulujących stosunek Państwa do innych Kościołów i związków wyznaniowych, poza jednym – ustawą o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej – występuje termin kult publiczny. Tylko w tej jednej ustawie użyto określenia „publiczne czynności religijne”. Jak podkreślają komentatorzy, omawiany termin kult Boży należy w poszczególnych ustawach rozumieć analogicznie do tego, jaki odnajdujemy w przywołanej już ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP²¹.

widzialne ukazuje się i w sposób właściwy każdemu dokonuje się uświęcenie ludzi, a także przez mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to znaczy Jego Głowę i członki, jest sprawowany cały publiczny kult Boży”.

¹⁶ Por. E. Szafranski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 3, Warszawa 1986, 95.

¹⁷ Por. J. Krzywdą, *Sakramenty*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. 3.2, Poznań: Pallottinum 2011, 16.

¹⁸ Por. P. Hemperek, W. Góralski, F. Przytuła, J. Bakalarz, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 3, Lublin 1986, B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, Warszawa 2008, 125, E. Tejero, *La fonction de sanctification de l'Église*, w: *Code de droit canonique*, red. E. Caparros, M. Thériault, J. Thoron, Montréal 1990, 495.

¹⁹ Kan. 668 § 1. KKKW: „Kult Boży, jeśli jest sprawowany w imieniu Kościoła przez osoby prawnie do tego wyznaczone i przez czynności zaaprobowane przez władzę kościelną, nazywa się kultem publicznym; w innym przypadku jest to kult prywatny”.

²⁰ *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r.*, Dz. U. z 1993 r. Nr 51, poz. 318.

²¹ Por. A. Mezglewski, *Kult publiczny*, w: A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, 194.

4. MIEJSCE SPRAWOWANIA KULTU

Jak już zostało powiedziane kult publiczny jest uzewnętrznionym wyrazem wewnętrznych przekonań religijnych podmiotu. Zgodnie z art. 8 ust. 2 Konkordatu z 1993 r. „organizowanie kultu publicznego należy do władzy kościelnej zgodnie z przepisami prawa kanonicznego i z zachowaniem odpowiednich przepisów prawa polskiego”. Prawodawca w kodeksie z 1983 r. poświęca odrębny tytuł o miejscach kultu²². Wśród miejsc świętych, jak się je określa w kodeksie, przeznaczonych do kultu Bożego lub na grzebanie wiernych wylicza: kościoły, kaplice, sanktuaria, ołtarze oraz cmentarze. Kościoły i kaplice są miejscami przeznaczonymi do sprawowania kultu Bożego. Zasadniczo kościoły mają charakter publiczny, a kaplice prywatny, a więc są przeznaczone dla określonej osoby lub grupy wiernych. Sanktuaria są natomiast kościołami lub innymi miejscami świętymi, do których za zgodą ordynariusza pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności. Ołtarz jest miejscem, na którym sprawuje się Ofiarę eucharystyczną. Obecnie zgodnie z prawem ma on służyć jedynie do wykonywania kultu Bożego, wyłączając jakikolwiek użytek świecki. Cmentarz zaś jest miejscem przeznaczonym do grzebania zmarłych²³. Zgodnie z kan. 1213 KPK władza kościelna wykonuje swobodnie w miejscach świętych swoje uprawnienia i zadania.

Na podstawie art. 15. ust. 2. pkt. 1–2. Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP z 1989 r. „publiczne sprawowanie kultu nie wymaga zawiadomienia organu państwowego lub samorządowego, jeżeli odbywa się w kościołach, kaplicach, budynkach kościelnych i na gruntach kościelnych oraz w innych pomieszczeniach służących katechizacji lub organizacjom kościelnym oraz w innych miejscach”. Wyjątek stanowią drogi i place publiczne oraz pomieszczenia użyteczności publicznej. W stosunku do tych Prawodawca zakłada uzgodnienie sprawowania kultu między stroną kościelną a właściwym organem sprawującym zarząd lub upoważnionym do dysponowania nim. Taki wymóg uzgodnienia Prawodawca przewiduje w przypadku organizowania procesji, pielgrzymek lub innych imprez o charakterze religijnym na drogach publicznych. Uzgodnienie między stroną kościelną a właściwym organem administracji rządowej lub samorządowej ma dotyczyć bezpieczeństwa ruchu drogowego. Wyjątek stanowi przejście konduktu pogrzebowego, odbywającego się stosownie do miejscowego zwyczaju²⁴. Istnieje jeszcze jeden wymóg, jaki stawia Prawodawca, a mianowicie ten, iż religijne uroczystości pogrzebowe i nabożeństwa za zmarłych mogą być sprawowane na cmentarzach komunalnych, jednakże przy zachowaniu obowiązujących przepisów porządkowych. W tej materii punkt odniesienia stanowić będzie art. 8 ust. 2 ustawy z 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, w którym jest zapisane: „W miejscowościach, w których nie ma cmentarzy komunalnych, zarząd cmentarza wyznaniowego jest

²² *Miejsca święte* – Księga IV, Część III, Tytuł I, kan. 1205–1243 KPK.

²³ Por. A. Bartczak, *Kościół (miejsce święte)*, w: *Wielka encyklopedia prawa*, t. 2: *Prawo kanoniczne*, red. G. Leszczyński, Warszawa 2014, 107–108; tenże, *Kaplica*, w: tamże, 100; tenże, *Sanktuarium*, w: tamże, 212–213; tenże, *Ołtarz*, w: tamże, 139–140; tenże, *Cmentarz*, w: tamże, 38.

²⁴ Art. 16 ust. 2 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP z 17 maja 1989 r.

obowiązany umożliwić pochowanie na tym cmentarzu, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, osób zmarłych innego wyznania lub niewierzących”²⁵.

Analizowana norma znalazła swoje miejsce również w Konkordacie. W art. 8 ust. 4 czytamy, iż „sprawowanie kultu publicznego w miejscach innych niż określone w ustępie 3 [wskazanych przez władzę kościelną – A.B.] nie wymaga zezwolenia władz państwowych, chyba że odpowiednie przepisy prawa polskiego stanowią inaczej, w szczególności ze względu na bezpieczeństwo i porządek publiczny”. Takie przepisy zostały wydane w Polsce. 21 czerwca 1999 r. minister spraw wewnętrznych i administracji wydał rozporządzenie w sprawie określenia sposobu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego podczas trwania imprez na drogach, warunków odbywania oraz trybu postępowania w tych sprawach²⁶. Jednakże wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 28 czerwca 2000 r. powyższy akt prawny został uznany za niezgodny z art. 92 ust. 1 Konstytucji RP²⁷. Warto w tym momencie wskazać na regulacje zawarte w Prawie o ruchu drogowym²⁸. W art. 60 ustawodawca określił, że „Zawody sportowe, rajdy, wyścigi, przewóz osób kolejką turystyczną i inne imprezy, które powodują utrudnienia w ruchu lub wymagają korzystania z drogi w sposób szczególny, mogą się odbywać pod warunkiem zapewnienia bezpieczeństwa porządku podczas trwania imprezy oraz uzyskania zezwolenia na jej przeprowadzenie”. W kolejnych artykułach aż do 65g opisał szczegółowo obowiązki organizatorów. Wart. 65h, ust. 1 wydzielił spod sytuacji podlegających wyżej wymienionym normom imprezy o charakterze religijnym. Zgodnie z nim „Przepisy art. 65–65g nie dotyczą procesji, pielgrzymek i innych imprez o charakterze religijnym, które odbywają się na drogach na zasadach określonych” w poszczególnych ustawach regulujących stosunek państwa do poszczególnych Kościołów²⁹. Powyższe normy nie dotyczą także konduktów pogrzebowych, które poruszają się po drogach stosownie do miejscowego zwyczaju (art. 65h, ust. 2).

Jednocześnie należy podkreślić, iż zgromadzenia odbywane w ramach działalności Kościołów i innych związków wyznaniowych nie podlegają ustawie z 24 lipca 2015 r. – Prawo o zgromadzeniach³⁰.

Bardzo istotne zapisy odnoszące się do miejsca sprawowania kultu przedstawia nam jeszcze Konkordat w art. 8 ust. 3: „Miejscom przeznaczonym przez właściwą władzę kościelną do sprawowania kultu i grzebania zmarłych Państwo gwarantuje w tym celu nienaruszalność”³¹. Jak przedstawia J. Krukowski, nienaruszalność oznacza generalny zakaz przeznaczania tych miejsc na inne cele niż sprawowanie

²⁵ Dz. U. 1959, Nr 11 poz. 62 z późniejszymi zmianami.

²⁶ Dz. U. 1999, Nr 59, poz. 631.

²⁷ Dz. U. 2000, Nr 53, poz. 649.

²⁸ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym, Dz. U. 1997, Nr 98, poz. 602, z późn. zm.

²⁹ Tamże. Ustawodawca wymienia dziewięć Kościołów, które mają uregulowany stosunek z państwem w formie ustawy.

³⁰ Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. Prawo o zgromadzeniach, Dz. U. 2015, poz. 1485.

³¹ Podobne sformułowanie było określone w art. VI Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską z dnia 10 II 1925 r., Dz. U. 1925, Nr 72, poz. 501.

kultu i grzebanie zmarłych³². Nie jest to jednak gwarancja absolutna. Dopuszcza się bowiem dwie sytuacje wyjątkowe: 1) z ważnych powodów i za zgodą kompetentnej władzy kościelnej można przeznaczyć te miejsca na inny użytek³³; 2) władza publiczna może podjąć niezbędne działania w miejscach [przeznaczonych do sprawowania kultu – przyp. A.B.] także bez uprzedniego powiadomienia władzy kościelnej, jeśli jest to konieczne dla ochrony życia, zdrowia lub mienia³⁴. Jakkolwiek w pierwszym przypadku wymaga się zgody władzy kościelnej, tak w drugim władza państwowa zarezerwowała sobie prawo ingerencji. To prawo może jednak stosować tylko i wyłącznie w sytuacjach koniecznych dla ochrony podstawowych wartości, tj. życia i zdrowia ludzkiego oraz mienia.

5. CZAS SPRAWOWANIA KULTU – DNI ŚWIĄTECZNE

Kult publiczny sprawowany jest oprócz określonego miejsca również w określonym czasie. Ten czas w prawie kanonicznym nazywa się dniami świątecznymi. To czas, kiedy wierni mogą sprawować i uczestniczyć w kulcie publicznym.

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. Prawodawca wymienił następujące święta nakazane. Są nimi: każda niedziela, Narodzenie Pana Jezusa (25.12), Objawienie Pańskie (6.02), Wniebowstąpienie Pańskie, Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa (data ruchoma), Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (1.01), Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (8.12), Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (15.08), Świętego Józefa (19.03), Świętych Apostołów Piotra i Pawła (29.06) oraz Wszystkich Świętych (1.11). Zgodnie z kan. 1247 KPK w niedzielę oraz w inne dni świąteczne nakazane wierni są zobowiązani uczestniczyć we Mszy świętej oraz powstrzymać się od wykonywania tych prac i zajęć, które utrudniają oddawanie Bogu czci, przeżywanie radości właściwej dniowi Pańskiemu oraz korzystanie z należnego odpoczynku duchowego i fizycznego.

Ze względu na charakter i rangę tych świąt dla wspólnoty Kościoła, nie mogło zabraknąć regulacji prawnych, pozwalających wiernym na świętowanie przy jednoczesnym dniu wolnym od pracy³⁵. Na mocy art. 17 ust. 1 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP z 1989 r. niedziele i następujące święta katolickie, zwanej dalej „świętami”, są dniami wolnymi od pracy:

- 1) 1 stycznia – uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (dzień Nowego Roku),
- 2) drugi dzień Wielkiej Nocy,
- 3) dzień Bożego Ciała,
- 4) 15 sierpnia – uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny,
- 5) 1 listopada – dzień Wszystkich Świętych,

³² Por. J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, 140.

³³ Art. 8 ust. 3. Konkordatu.

³⁴ Art. 8 ust. 5 Konkordatu.

³⁵ Z. Zarzycki, *Konkordatowe i pozakonkordatowe gwarancje poszanowania niedzieli i dni świątecznych jako dni wolnych od pracy*, *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 3 (2006): *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską. Stosunki Państwo – Kościół*, red. J. Staszków, Kraków 2006, 99–117.

6) 25 grudnia – pierwszy dzień Bożego Narodzenia,

7) 26 grudnia – drugi dzień Bożego Narodzenia.

Podobny zapis z wyliczeniem tych samych dni został zawarty w Konkordacie z 1993 r.³⁶. Jednocześnie została wpisana klauzula, która daje możliwość rozszerzenia tego katalogu w wyniku porozumienia pomiędzy stronami³⁷. Wykaz ten został już poszerzony. Ustawą z 24 września 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw, została wprowadzona jako dzień wolny od pracy uroczystość Objawienia Pańskiego 6 stycznia³⁸. Przepisy gwarantujące dni wolne od pracy zwalniają podmiot stosunku pracy od obowiązku obecności w zakładzie pracy i świadczenia pracy za wynagrodzeniem³⁹.

Warto jednocześnie zauważyć, że katalog świąt wymieniony w Kodeksie prawa kanonicznego nie pokrywa się z katalogiem obowiązującym w Polsce. Pozostają poza nim jeszcze takie święta jak: Wniebowstąpienie Pańskie, Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, Świętego Józefa, Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Z drugiej strony do katalogu w Konkordacie zostały wpisane święta niewymienione w KPK, ale w Polsce zwyczajowo przyjęte jako świąteczne: drugi dzień Wielkiej Nocy i drugi dzień Bożego Narodzenia. Gdy idzie o możliwość sprawowania kultu w te dni świąteczne, które nie zostały wpisane do Konkordatu, to zastosowanie będzie miał art. 42 ust. 1 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Prawodawca zamieścił w nim normę, w której wskazuje, że osoby należące do Kościołów i innych związków wyznaniowych, których święta religijne nie są dniami ustawowo wolnymi od pracy, mogą na własną prośbę uzyskać zwolnienie od pracy lub nauki na czas niezbędny do obchodzenia tych świąt, zgodnie z wymogami wyznawanej przez siebie religii. Jest to norma generalna odnosząca się oczywiście do wszystkich Kościołów i związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej poprzez odrębną ustawę lub wpis do rejestru prowadzonego przez ministra spraw wewnętrznych⁴⁰.

Regulacje zawarte w Kodeksie Pracy potwierdzają te prawa. W art. 151⁹ § 1 KP czytamy: „Dniami wolnymi od pracy są niedziele i święta określone w przepisach o dniach wolnych od pracy”. Warto też podkreślić, iż pracownikowi wykonującemu pracę w niedziele i święta, w przypadkach, o których mowa w art. 151^{9a} ust. 3 i art. 151¹⁰ pkt. 1–9, pracodawca jest obowiązany zapewnić inny dzień wolny od pracy⁴¹. Jednocześnie Prawodawca podkreśla, iż zasadniczo praca w niedziele w placówkach handlowych jest niedozwolona. Wprowadza jednak pewne wyjątki. Wylicza

³⁶ Art. 9 ust. 1 Konkordatu.

³⁷ Art. 17 ust. 2 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP; Art. 9 ust. 2 Konkordatu.

³⁸ Art. 3, Ustawy z dnia 24 września 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2010, Nr 224, poz. 1459.

³⁹ Zob. art. 151⁹ KP. Por. J. Krukowski, *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 313; K. Krzysztofek, *Katalog dni świątecznych Kościoła katolickiego na tle regulacji prawnych w Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gnieźno 11–12 IX 2010*, red. K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, 106–109.

⁴⁰ Por. A. Mezglewski, *Kult publiczny*, w: A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, 197–198.

⁴¹ Zob. art. 151¹¹. § 1 KP.

przy tym enumeratywny katalog prac dozwolonych w niedziele i święta⁴². Jednakże w takiej sytuacji chroni takiego pracownika, gwarantując mu choćby jedną niedzielę w miesiącu jako dzień wolny od pracy⁴³.

Należy w tym miejscu tylko dodać, iż ogólne zasady udzielania zwolnień od nauki i pracy w celu obchodzenia świąt religijnych określone zostały w Rozporządzeniu Ministrów Pracy i Polityki Socjalnej i Edukacji Narodowej z 11 marca 1999 r.⁴⁴. Jednakże, jak pokazuje rzeczywistość, aplikacja tej normy nastręcza trudności praktyczne.

6. GWARANCJE PRAWNEJ OCHRONY SPRAWOWANIA KULTU PUBLICZNEGO

Należy również podkreślić, iż kult publiczny, a tym samym miejsce jego wykonywania, jest chronione przez państwo polskie. W Kodeksie Karnym z 1997 r.

⁴² 151^{9a} § 3: Praca w niedziele jest dozwolona w placówkach handlowych przy wykonywaniu prac koniecznych ze względu na ich użyteczność społeczną i codzienne potrzeby ludności.

Art. 151¹⁰. Praca dozwolona w niedziele i święta

Praca w niedziele i święta jest dozwolona:

- 1) w razie konieczności prowadzenia akcji ratowniczej w celu ochrony życia lub zdrowia ludzkiego, ochrony mienia lub środowiska albo usunięcia awarii,
- 2) w ruchu ciągłym,
- 3) przy pracy zmianowej,
- 4) przy niezbędnych remontach,
- 5) w transporcie i w komunikacji,
- 6) w zakładowych strażach pożarnych i w zakładowych służbach ratowniczych,
- 7) przy pilnowaniu mienia lub ochronie osób,
- 8) w rolnictwie i hodowli,
- 9) przy wykonywaniu prac koniecznych ze względu na ich użyteczność społeczną i codzienne potrzeby ludności, w szczególności w:
 - a) (uchylona),
 - b) zakładach świadczących usługi dla ludności,
 - c) gastronomii,
 - d) zakładach hotelarskich,
 - e) jednostkach gospodarki komunalnej,
 - f) zakładach opieki zdrowotnej i innych placówkach służby zdrowia przeznaczonych dla osób, których stan zdrowia wymaga całodobowych lub całodziennych świadczeń zdrowotnych,
 - g) jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych, zapewniających całodobową opiekę,
 - h) zakładach prowadzących działalność w zakresie kultury, oświaty, turystyki i wypoczynku,
- 10) w stosunku do pracowników zatrudnionych w systemie czasu pracy, w którym praca jest świadczona wyłącznie w piątki, soboty, niedziele i święta.

⁴³ Art. 151¹² KP.

⁴⁴ *Rozporządzenie Ministrów Pracy i Polityki Socjalnej i Edukacji Narodowej z 11 marca 1999 r. w sprawie zwolnień od pracy lub nauki osób należących do kościołów i innych związków wyznaniowych w celu obchodzenia świąt religijnych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy*, Dz. U. z 1999 r., Nr 26, poz. 235. Zgodnie z tymi przepisami w terminie 7 dni przed dniem zwolnienia, w którym przypada dane święto, pracownik zgłasza Pracodawcy prośbę o udzielenie zwolnienia z pracy. Jednocześnie czas pracy, na który udzielono zwolnienia, podlega odpracowaniu.

w części szczegółowej Prawodawca poświęca odrębny rozdział przestępstwom przeciwko wolności sumienia i wyznania. W art. 195 § 1 stwierdza „Kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”. W § 2 dodaje: „Tej samej karze podlega, kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędowi żałobnym”. Przedmiotem ochrony jest wolność religii, ale nie w każdym aspekcie, tylko w zakresie publicznego wyrażania wyboru religii. W przepisie tym chodzi o akty religijne wykonywane publicznie, a zatem ustawodawca przedmiot ochrony ograniczył do tego rodzaju aktów⁴⁵. Zachowaniem przestępczym jest przeszkadzanie publicznemu wykonywaniu aktu religijnego Kościoła lub związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej. A zatem istotne jest wykazanie, że doszło do publicznego przeszkadzania wykonywania aktu religijnego. Jak wskazuje się w doktrynie, przeszkadzaniem jest działanie lub zaniechanie uniemożliwiające lub utrudniające przebieg aktu religijnego, np. przez zamknięcie drzwi kościoła⁴⁶. Może ono polegać na zakłóceniu powagi wykonywanego aktu religijnego poprzez wznoszenie okrzyków, gwizdy, spowodowanie fałszywego alarmu o podłożeniu ładunku wybuchowego⁴⁷. Jak czytamy w uchwale Sądu Najwyższego, zachowanie ma charakter publiczny, gdy – ze względu na okoliczności lub miejsce – jest dostępne nieokreślonej liczbie osób⁴⁸. Takie sformułowanie sugeruje, że nie chodzi jedynie o miejsce publiczne, ale także prywatne. Istotne jest to, ażeby akt religijny wykonywany był publicznie. I wreszcie należy podkreślić, iż znamiona przestępstwa będzie miało jedynie działanie skierowane wobec aktów religijnych Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej. Idzie więc o wszystkie Kościoły i związki wyznaniowe, których stosunek z państwem polskim oparty jest na ustawie.

Statystyki policji pokazują, że mamy do czynienia z tego typu sprawami. Liczby stwierdzonych przestępstw w poszczególnych latach to: 2014 – 8, 2013 – 12, 2012 – 15, 2011 – 11, 2010 – 13, 2009 – 12, 2008 – 26, 2007 – 17, 2006 – 22, 2005 – 16, 2004 – 25, 2003 – 44, 2002 – 15, 2001 – 12, 2000 – 15, 1999 – 23⁴⁹.

⁴⁵ Por. R.A. Stefański, *Przestępstwo złośliwego przeszkadzania wykonywaniu aktu religijnego (art. 195 § 1 k.k.)*, Prokuratura i Prawo 2 (2005), 58; Por. J. Koredczuk, *Ewolucja prawno-karnej ochrony wolności sumienia i wyznania w Polsce w latach 1989–2009*, w: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009). Analizy – dyskusje – postulaty*, red. D. Walencik, Katowice–Bielsko–Biała 2009, 81–91; P. Petasz, *Wolność religijna w Polsce i jej karnoprawna ochrona na gruncie art. 195 Kodeksu karnego z 1997 roku*, Gdańskie Studia Prawnicze 1 (2005), 262–280; A. Tunia, *Recepcja prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2015, 224–236.

⁴⁶ M. Filar, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, Warszawa 2004, 590.

⁴⁷ W. Wróbel, w: G. Bogdan, K. Buchała, Z. Ćwiakalski, M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, J. Majewski, M. Rodzyńkiewicz, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Kraków 1999, 495.

⁴⁸ Uchwała SN z dnia 20 września 1973 r. – VI KZP 26/73, OSNKW 1973, nr 11, poz. 132.

⁴⁹ Zob. <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-5/63491,Przeszkadzanie-publicznemu-wykonywaniu-aktu-religijnego-lub-obrzedom-zalobnym-ar.html> (stan z dnia 28.10.2015)

Podobny wymiar kary, ale dotyczący obrazy uczuć religijnych innych osób, znieważenia publicznie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, zwiera art. 196 k.k. Ustawowe znamiona czynu z art. 196 k.k. zostaną spełnione tylko wtedy, jak zauważa E. Kruczoń, gdy uczucia religijne członków określonej wspólnoty obrazi publiczna zniewaga przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Ustawodawca kodeksowy wprowadza bowiem warunek występowania związku przyczynowego między zachowaniem sprawcy a określonym w przepisie skutkiem tego zachowania się⁵⁰. L. Gardocki stwierdza, że przestępstwem z art. 196 k.k. może być wyłącznie takie zachowanie się, które ma charakter znieważenia⁵¹. Jak podkreśla się w doktrynie, znieważenie może być dokonane przez słowne, znieważające wypowiedzi, jak i przez pisma i druki zawierające takie słowa lub wizerunki, a także może przybrać formę rysunkową – w postaci afiszu, reklamy, czy też obrazu. Ponadto działanie sprawcy może polegać na demonstracyjnym, publicznym okazaniu lekceważenia lub pogardy przedmiotowi lub miejscu kultu, jak również na jego uszkodzeniu lub zniszczeniu⁵². Właśnie drugim czynem kryminalizowanym w art. 196 k.k. jest znieważenie miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Są to przede wszystkim miejsca w sposób szczególny przystosowane do sprawowania kultu lub aktów religijnych w obecności innych osób. Warunkiem odpowiedzialności karnej z art. 196 k.k. jest publiczne działanie sprawcy. Na uwagę zasługuje także przytoczenie wykładni art. 196 k.k., jakiej dokonał Sąd Najwyższy. W zakończeniu czytamy: „występek z art. 196 k.k. można popełnić zarówno z zamiarem bezpośrednim, jak i wynikowym. Z wyczerpaniem znamion tego przestępstwa będziemy mieli do czynienia wtedy, gdy działanie sprawcy, polegające na publicznym znieważeniu przedmiotu czci religijnej (lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych), będzie skierowane wprost na dokonanie tego czynu, jak i wówczas, gdy sprawca podejmuje publicznie takie czynności sprawcze, co do których godzi się, z uwagi na ich formę, że mają one charakter znieważający. W efekcie tego albo chce obrazić takim zachowaniem uczucia religijne innych osób, albo przewidując taki skutek swojego zachowania, na ten skutek godzi się”⁵³.

⁵⁰ Por. E. Kruczoń, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych*, Prokuratura i Prawo, 2 (2011), 44.

⁵¹ Zarzut wobec sprawcy musi się więc odnosić do formy jego wypowiedzi lub zachowania się, zaś ustalenie, kiedy forma ta może być uznana za znieważającą, powinna się odwoływać do przeważających ocen społecznych. Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2002, 248.

⁵² Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006, 114–115; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 r.*, Lublin 2005, s. 185; G. Jędrejek, T. Szymański, *Prawna ochrona uczuć religijnych w Polsce*, Studia z Prawa Wyznaniowego 5 (2002), 182–183; K. Warchałowski, *Prawnokarna ochrona wolności religijnej w Polsce w latach 1932–1997*, Studia z Prawa Wyznaniowego 4 (2002), 71; B. Kunicka-Michalska, J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności oraz czci i nietykalności cielesnej*. Rozdziały XXIII, XXIV, XXV i XXVII Kodeksu karnego. Komentarz, Warszawa 2001.

⁵³ Uchwała SN z dnia 2.10.2012, Sygn. akt I KZP 12/12.

Odwołując się do przykładów, statystyka policji dotycząca tego artykułu ukazuje jeszcze większą liczbę przestępstw stwierdzonych w stosunku do wcześniejszego artykułu: 2014 – 38, 2013 – 54, 2012 – 51, 2011 – 33, 2010 – 52, 2009 – 39, 2008 – 49, 2007 – 57, 2006 – 38, 2005 – 88, 2004 – 44, 2003 – 32, 2002 – 44, 2001 – 56, 2000 – 145, 1999 – 59⁵⁴.

7. KONKLUZJA

Jak wynika z analizy przedłożonego zagadnienia, kult publiczny stanowi integralną część życia wspólnoty religijnej, objawiającej się również na zewnątrz. W obecnej rzeczywistości nie jest możliwe, abyśmy odbierali prawną możliwość praktykowania wiary w miejscach publicznych. Pozwala nam tak twierdzić obowiązujące w Polsce prawodawstwo wyznaniowe. Jest ono wynikiem przyjętego przez Państwo modelu stosunku do wspólnot religijnych zwanych separacją skoordynowaną. Omówione przeze mnie zagadnienie wskazuje wyraźnie, że liturgia nie jest jedynie przedmiotem badań na gruncie nauk o religii, teologii, filozofii, ale także i nauk prawnych. Chodzi o prawa, nie tylko w kontekście regulacji istniejących w konkretnym Kościele czy związku wyznaniowym, ale także na poziomie państwowym, to jest polskiego prawa wyznaniowego.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

- KPK, wydanie polskie, Poznań: Pallottinum 1984.
 KKKW, wydanie polskie, Lublin 2002.
 Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej „Dignitatis humanae”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, wydanie polskie, Poznań: Pallottinum 2002, 410–421.
Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948, w: *Kościelne Prawo Publiczne*, red. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, P. Wierzbicki, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, 590–596.
Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r., w: *Kościelne Prawo Publiczne*, pod red. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, P. Wierzbicki, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, 597–617.
Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 r., Dz. Urz. UE z dnia 14 grudnia 2007 r. C 303/01.
Traktat o Unii Europejskiej w wersji skonsolidowanej z Traktatem z Lizbony z 13 grudnia 2007, Dz. Urz. UE z 2010 r. C 83.
Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. 1925, Nr 72, poz. 501.
Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1993, Nr 51, poz. 318.
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483.

⁵⁴ Zob. <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-5/63492,Obrazauuczuc-religijnych-art-196.html> (stan z dnia 28.10.2015)

- Rozporządzenie Ministrów Pracy i Polityki Socjalnej i Edukacji Narodowej z 11 marca 1999 r. w sprawie zwolnień od pracy lub nauki osób należących do kościołów i innych związków wyznaniowych w celu obchodzenia świąt religijnych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy, Dz. U. z 1999 r., Nr 26, poz. 235.
- Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r., Dz. U. z 1989 r. Nr 29, poz. 155. Tekst jednolity z dnia 16 listopada 2005 r. Dz. U. z 2007 r. Nr 231, poz. 1965.
- Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 maja 1989 r., Dz. U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny, Dz. U. 1997, Nr 88 poz. 553 z póź. zm.
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym, Dz. U. 1997, Nr 98, poz. 602, z póź. zm.
- Ustawą z dnia 24 września 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2010, Nr 224, poz. 1459.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974, Kodeks pracy, tekst jednolity, Dz. U. 2014, poz. 1502.
- Ustawa z dnia 24.07.2015 Prawo o zgromadzeniach, Dz. U. 2015, poz. 1485.
- Uchwała SN z dnia 20 września 1973 r. – VI KZP 26/73, OSNKW 1973, nr 11, poz. 132.
- Uchwała SN z dnia 2.10.2012, Sygn. akt I KZP 12/12.
- Wyrok TK z dnia 28.06.2000, Sygn. K. 34/99, Dz. U. 2000, Nr 53, poz. 649.

II. Opracowania

- Bartczak A., *Kościół* (miejsce święte), w: *Wielka encyklopedia prawa*, t. 2, red. G. Leszczyński, Warszawa: Fundacja „Ubi societas, ibi ius” 2014, 107–108.
- Bartczak A., *Kaplica*, w: *Wielka encyklopedia prawa*, t. 2, Warszawa: Fundacja „Ubi societas, ibi ius” 2014, 100.
- Bartczak A., *Sanktuarium*, w: *Wielka encyklopedia prawa*, t. 2, red. G. Leszczyński, Warszawa: Fundacja „Ubi societas, ibi ius” 2014, 212–213.
- Bartczak A., *Oltarz*, w: *Wielka encyklopedia prawa*, t. 2, red. G. Leszczyński, Warszawa: Fundacja „Ubi societas, ibi ius” 2014, 139–140.
- Bartczak A., *Cmentarz*, w: *Wielka encyklopedia prawa*, t. 2, red. G. Leszczyński, Warszawa: Fundacja „Ubi societas, ibi ius” 2014, 38.
- Bogdan G., Buchała K., Cwiąkański Z., Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., Majewski J., Rodzyńkiewicz M., Szewczyk M., Wróbel W., Zoll A., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo: Wolters Kluwer SA 1999.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2002.
- Hemperek P., Góralski W., Przytuła F., Bakalarz J., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 3, Lublin: Wydawnictwo KUL 1986.
- Jędrejek G., Szymański T., *Prawna ochrona uczuć religijnych w Polsce*, Studia z Prawa Wyznaniowego 5 (2002), 171–202.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2013.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2004.
- Koredczuk J., *Ewolucja prawno karnej ochrony wolności sumienia i wyznania w Polsce w latach 1989–2009*, w: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009). Analizy – dyskusje – postulaty*, red. D. Walencik, Katowice–Bielsko–Biała: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów w Bielsku–Białej 2009, 81–91.
- Kruczoń E., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych*, Prokuratura i Prawo 2 (2011), 38–59.
- Krukowski J., *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2000.
- Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa: PWN 2000.
- Krzysztofek K., *Katalog dni świątecznych Kościoła katolickiego na tle regulacji prawnych w Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego*, Gniezno 11–12 IX 2010, red.

- K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań: Ars boni et aequi – Przedsiębiorstwo Wydawnicze Michał Rozwadowski 2010, 101–110.
- Krzywda J., *Sakramenty*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. 3,2, Poznań: Pallottinum 2011.
- Kunicka-Michalska B., Wojciechowska J., *Przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności oraz czci i nietykalności cielesnej*. Rozdziały XXIII, XXIV, XXV i XXVII Kodeksu karnego. Komentarz, Warszawa 2001.
- Makarska M., *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 r.*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2005.
- Mały słownik języka polskiego*, pod red. E. Sobol, Warszawa: PWN 1996.
- Markowski A., Pawelec R., *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa: PWN 2003.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2008.
- Petasz P., *Wolność religijna w Polsce i jej karnoprawna ochrona na gruncie art. 195 Kodeksu karnego z 1997 roku*, Gdańskie Studia Prawnicze 1 (2005), 262–280.
- Rakoczy B., *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Komentarz, Warszawa 2008.
- Stefański R.A., *Przestępstwo złośliwego przeszkadzania wykonywaniu aktu religijnego (art. 195 § 1 k.k.)*, Prokuratura i Prawo 2 (2005), 57–64.
- Sztafrowski E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwo ATK 1986.
- Warchałowski K., *Prawnokarna ochrona wolności religijnej w Polsce w latach 1932–1997*, Studia z Prawa Wyznaniowego 4 (2002), 59–72.
- Tejero E., *La fonction de sanctification de l'Église*, w: *Code de droit canonique*, ed. E. Caparros, M. Thériault, J. Thoron, Montréal: Wilson & Lafleur 1990.
- Tunia A., *Recepcja prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2015.
- Zarzycki Z., *Konkordatowe i pozakonkordatowe gwarancje poszanowania niedzieli i dni świątecznych jako dni wolnych od pracy*, Krakowskie Studia Międzynarodowe 3 (2006): *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską. Stosunki Państwo – Kościół*, red. J. Staszków, Kraków 2006, 99–117.

III. Strony internetowe

- <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-5/63491,Przeszkadzanie-publicznemu-wykonywaniu-aktu-religijnego-lub-obrzedom-zalobnym-ar.html> (stan z dnia 28.10.2015)
- <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-5/63492,Obraza-uczuc-religijnych-art-196.html> (stan z dnia 28.10.2015)

CONCORDAT AND OUTSIDE THE CONCORDAT GUARANTEES OF THE EXERCISE OF PUBLIC WORSHIP

Summary

The Polish law guarantees freedom of religion. Freedom to profess religion manifests itself in the exercise of public worship. It is guaranteed by the system of law: the constitution, the concordat and other laws. This article presents the concept of public worship, place of public worship and time of public worship. The subject analysis shows that in this situation we have to deal with the norm of civil law and canon law. For this reason, there are many difficulties.

Key words: public worship, freedom of religion, state, protection, concordat, concordat guarantees